

ADMIRAL PHILIP ANDREWS U SPLITU

UDK: 355.357(497.5 Split)“1918/1920”

Primljeno: 14. X. 2013.

Stručni rad

MLADEN CUKROV

Muzej sporta Split - u osnivanju

Getaldićeva 13

21000 Split, HR

Završetak I. svjetskog rata dočekan je s olakšanjem na prostorima bivše Monarhije. Na dan 28. listopada 1918. godine u Split je stigla vijest da je potpisan mirovni ugovor, koji je budio nadu južnoslavenskih naroda u samostalnost i stvaranje vlastite države. Na scenu izlaze SAD, kao nova svjetska sila, s predsjednikom Woodrowom Wilsonom na čelu. On želi novu podjelu Europe, pravedniju, s pravom naroda na samoodređenje i samostalnost. Iz Rusije preko Mađarske širi se socijalistička revolucija. Svjestan te opasnosti Woodrow Wilson šalje svoju mornaricu u Jadransko more. U Splitu vladaju nered, glad i bolesti. Američki admiral Philip Andrews vraća red i mir iscrpljenom gradu. Osim što pokreće humanitarne aktivnosti, obnavlja kulturni i sportski život. Njegove zasluge su i što je spriječio talijanske pretenzije prema Dalmaciji. Splićani mu to nisu zaboravili. Vijeće Općine Split na svečanoj ga je sjednici 26. rujna 1924. godine proglasilo počasnim građaninom Splita.

Ključne riječi: završetak I. svjetskog rata, slom Austro – Ugarske Monarhije, saveznički brodovi u splitskoj luci, admiral Philip Andrews

KAKO JE SPLIT DOČEKAO RASPAD AUSTRO – UGARSKE MONARHIJE

Slom Austro – Ugarske Monarhije s oduševljenjem su dočekali svi južno-slavenski naroda iz sastava srušene Monarhije, s nadom da će se ostvariti stoljetna težnja da se oslobode tuđinske vlasti i stvore svoju državu. Za svrgnuće Monarhije i nacionalno ujedinjenje borilo se rodoljubno pučanstvo Splita i Dalmacije. Inteligencija, vojnici na bojištu u dobrovoljačkim odredima, iseljenici iz obiju Amerika stali su na istu stranu, s vjerom u bolju budućnost. Na tom je puno radio Jugoslavenski odbor osnovan 30. svibnja 1915. godine u Londonu, koji je sve te težnje trebao pretvoriti u stvarnost. Predsjednik Odbora bio je dr. Ante Trumbić, a članovi Ivan Meštrović i Frano Supilo. Odbor se naročito borio protiv talijanskih pretenzija prema Dalmaciji. Italija je za ulazak u rat na strani saveznika, a prema tajnom Londonskom ugovoru, trebala dobiti velik dio Dalmacije.¹

Nakon završetaka Prvoga svjetskog rata i sloma Austro-Ugarskog Carstva u Splitu su vladali nered i bezvlašće. U srpnju 1918. godine osnovano je Narodno vijeće, političko tijelo koje se spremalo uzeti vlast nakon očekivanog sloma premorene Carevine. Bližio se kraj četverogodišnjeg rata i u svemu se osjećala oskudica. U Plinari nije bilo ugljena, grad je bio u tami i nije bilo grijanja. Splitom je u to vrijeme vladala gripa *španjolica*, koja je odnijela mnogo života. Glad je bila prisutna na svakom koraku jer su zalihe hrane bile nikakve, a građani su ponekad dobivali 80 grama brašna i 80 grama riže, i to za dva dana.²

Uza sve te nevolje masa dezertera slijevala se prema Splitu. U gradu je vladalo bezvlašće, krađe, prostitucija, česte tučnjave i ubojstva. U takvom ozračju Split je dočekaao 28. listopada 1918. godine, kada je došla vijest da Austrija prihvaća uvjete američkog predsjednika Woodrowa Wilsona za prekid rata. Splitom je zavlдалo veliko veselje, a građani su se okupili na Narodnom trgu. Uz pjesmu klicalo se Wilsonu, Trumbiću i ostalima. Članovi Narodnog vijeća Josip Smodlaka i Prvoslav Grisogono zajedno s drugim političarima objavili su proglas u kome se ističe da je jedina prava vlast Narodno vijeće SHS-a u Zagrebu. Građani su pozvani da se sutradan, 29. listopada, okupe na Botičevoj poljani (Prokurative) i pozdrave novu vlast i dolazak slobode. Odabrano je 200 građana koji su trebali čuvati red i mir u gradu. Bili su podijeljeni u tri čete. Svečano postrojavanje bilo je na Narodnom trgu. Prve dvije čete nosile

su hrvatske barjake, dok je ona treća, sastavljena od socijaldemokrata, nosila crvene zastave. Svi zajedno položili su zakletvu vjernosti Narodnom vijeću SHS-a. Cijelu noć narod se veselio po ulicama, a sutradan je održan zbor na Botičevoj poljani. Potom su krenuli preko Rive na Narodni trg. Osim građana ondje se okupio velik broj vojnika, kao i talijanskih i ruskih zarobljenika. Nosile su se slike Trumbića i Wilsona i mnogobrojne zastave. S balkona Vijećnice okupljene je pozdravio Gajo Bulat. Glazba je izvela *Lijepu našu*, a društvo *Zvonimir* davoriju *Hrvatskoj*. Zatim je rijeka ljudi krenula prema Rivi, gdje ih je pozdravio Josip Beroš, vođa Narodne garde.

Mir je bio još daleko, nastupili su neizvjesni dani. Već 30. listopada 1918. godine općinsku upravu preuzeo je Josip Smodlaka. Toga dana uspostavljena je Uprava Narodne organizacije SHS za Dalmaciju u prostorijama Austro-ugarske banke na Botičevoj poljani. Nekoliko dana poslije, 2. studenoga, Narodno vijeće SHS u Zagrebu imenovalo je Zemaljsku vladu za Dalmaciju sa sjedištem u Splitu. Ova vlada bila je sastavljena od tri člana, Ive Krstelja, Josipa Smodlake i Vjekoslava Škarice. Za njihove zamjenike imenovani su Prvislav Grisogono, Uroš Desnica i Jerko Machiedo. Dva dana kasnije u splitsku je luku uplovila torpiljarka kojom se vratio Ante Tresić Pavičić nakon što je u Puli, u ime Narodnog vijeća SHS-a 31. listopada 1918. godine, preuzeo od admirala Horthyja cjelokupnu austrougarsku flotu. Opće veselje pokvarila je vijest da je talijanska vojska ušla u Zadar.³

DOLAZAK SAVEZNIČKIH BRODOVA U SPLITSKU LUKU

Prvi saveznički brodovi pojavili su se u splitskoj luci 9. studenoga 1918. godine. Bili su to dva francuska razarača, *Sakalave* i *Tourage*. Uskoro je stigla i oklopnjača *Foudre*, koju su Splićani, ogorčeni zbog talijanske okupacije Zadra, dočekali s velikom radošću. Splitski talijanaši iskoristili su ovu prigodu da objese na Rivi talijanske zastave, ali su ih ostali Splićani silom poskidali. Brodovi talijanske mornarice ušli su 5. studenoga u pulsku luku kako bi spriječili bijeg zarobljenih brodova koji su pripadali Austrougarskoj mornarici. Ipak su se oklopnjače *Radetzky* i *Zriny* uspjele provući iz tog obruča i doploviti do Splita. Te će dvije oklopnjače poslije, 8. studenoga 1920. godine, biti predane Italiji. Iz Šibenika je tih dana stigao i američki admiral M. Bullard i odvezao se u Poljud kako bi pregledao austrougarske oklopnjače *Radetzky* i *Zriny*. Zanimljivo je bilo kad je 16. studenoga u splitsku luku uplovila talijanska torpi-

ljarka. Mornari su s broda bacili uže kako bi se privezali uz obalu, ali ga nitko nije želio primiti. Brod je bio prisiljen usidriti se u splitskoj luci. Probudile su se predratne zadjevica i sukobi građana s talijanskom manjinom. Velika radost za građane Splita bila je kada su čuli da uskoro dolazi i srpska vojska. To se i dogodilo 20. studenoga, kada je iz pravca Metkovića, brodom *Almissa*, došao odred srpske vojske predvođen majorom Stojanom Trnokopovićem. Nakon veselog druženja s građanima vojnici su se smjestili u tvrđavi Gripe. Splitski su vjerovali da će ih srpska vojska zaštititi od agresivnog ponašanja talijanske vojske, koja nije krila svoje osvajačke ambicije i bila već kod Trogira.⁴

Događaji su se izmjenjivali iz dana u dan velikom brzinom. Vesela raspoloženja često su bila prekidana tužnim događajima. Tih dana je u splitskoj luci na brodu *Baron Kemen*, koji je otpuštene vojnike prevezio kući, buknuo veliki požar i odnio oko 200 života. Uz veliku tugu Splitskana žrtve su bile pokopane na sustipanskom groblju. Došao je i 2. prosinca, kada je iz Sarajeva stigla vijest da je u Beogradu proglašena Kraljevina SHS. Ponovno su građani Splita izašli na ulice, slušali govore političara, pjevali himne, palili bengalske vatre i veselili se dugo u noć. Split je zdušno pozdravio taj povijesni događaj stvaranja zajedničke države, vjerujući u bolju budućnost. U prvoj vladi Stojana Protića, uz Antuna Korošeca, postavljen je za ministra vanjskih poslova ugledni Splitskanin dr. Ante Trumbić.⁵

Iz Alžira je stigao britanski brod *Baymanter* sa 500 tona žita za gladnu Dalmaciju. Odigravaju se i prve nogometne utakmice domaćeg Hajduka s mornarima savezničkih brodova. Mir i red pomalo se vraćaju na splitske ulice. Osim sporta obnavlja se i kulturni život. Pjevačka društva *Zvonimir* i *Guslar* priređuju koncerte. Utemeljena je i Gradska filharmonija, koja ima koncerte u Kazalištu. Priređuju se i pučke predstave u kojima su se isticali glumci Olga Jelička – Lunazzi, Herman Bogić, Josip Buzolić, Branko Kovačić, Josip Strello, Ljubomir Viličić i drugi. Na vokalnim koncertima isticale su se pjevačice Cvijeta Cindro, Elza Karlovac, Mercedes Manola – Valenti, Marta Rak, Vera Sokolić te pijanistica Jelka Karlovac i tenor Noe Matošić. U gradu su bila otvorena i dva kinematografa, *Edison* i *Karaman*.

Početkom godine 1919. Josip Smodlaka odlazi u Pariz na Mirovnu konferenciju, a general Miloš Vasić stiže u Split kao delegat jugoslavenske Vlade pri Pokrajinskoj vladi u Splitu. U gradu su ustrojene ophodnje sastavljene od 12 savezničkih vojnika (Amerikanaca, Britanaca, Francuza i Talijana). Na zvoniku

Sv. Duje zapovjedništvo Američke mornarice postavlja stanicu za signalizaciju svojim brodovima u uvali Poljud. U gradu se sve više osjeća američki utjecaj. Njihov brod *Kassa* donio je mnogo odjeće i obuće kao pomoć naših iseljenika. Američka mornarička glazba priređuje koncerte na Rivi i Narodnom trgu.⁶

Tijekom 1919. godine američka je ratna flota u Splitu, u suradnji sa saveznicima i lokalnim vlastima, uspijevala nadzirati povremene neredne. Međutim, napetosti između Italije i Kraljevine SHS te Italije i ostalih velikih sila saveznica nisu se smanjivale. Iredentističke težnje i svojatanje naše obale dolazile su, između ostalih, s talijanske krstarice *Puglia*. S tog zapovjedničkog broda obavljala se podjela oskudne hrane, a izdavale su se i putne isprave za okupirane krajeve. Protežirala se talijanska nacionalna manjina, a ostali su doživljavali neugodnosti. Dolazilo je i do verbalnih i fizičkih obračuna između ova dva tabora. Pogotovo je splitska mladež ulazila u sukobe s talijanskim mornarima. Provokacija je bilo i pri dizanju i spuštanju zastave Kraljevine SHS na rivi. Okupili bi se projugoslavenski raspoloženi Splićani koji bi napadno pozdravljali zastavu, ali usput i vrijeđali Italiju. Dolazili bi i talijanski časnici i mornari koji bi vrijeđali okupljene građane i jugoslavensku zastavu. Ovi sukobi i neredi na splitskim ulicama primorali su američkog admirala A. P. Niblacka da, u ime savezničkog Admiralskog vijeća, s krstarice *Olympia* obznani proglas na hrvatskom i engleskom jeziku. Proglasom je bilo zabranjeno okupljanje na ulicama i trgovima, vijanje zastava i pjevanje rodoljubnih pjesama.⁷

ADMIRAL PHILIP ANDREWS BRODOM *OLYMPIA* STIŽE U SPLIT

Situacija se popravila kada je admiral Niblacka u veljači 1919. zamijenio admiral Philip Andrews.⁸ On je uplovio u splitsku luku 21. veljače 1919. na krstarici *Olympia*.⁹ Dolaskom američkih brodova, pa tako i *Olympie*, u Europu SAD su se afirmirale kao svjetska velesila. Zasluge za to pripadaju, prije svih, predsjedniku Woodrowu Wilsonu.

To je vrijeme kada se u Parizu zahuktava mirovna konferencija. Novo određite *Olympije* bilo je Jadransko more. Iako je postao poznat kao branitelj nacionalnog samoodređenja naroda, predsjednik SAD-a Wilson zastupao je prvenstveno američke interese. Zabrinjavali su ga komunisti i socijalistička revolucija u Mađarskoj koju je vodio Bela Kuhn. Wilson nije želio prepustiti slučaju da se socijalistička revolucija širi prema Jadranu. Iz tog mu je razloga bila važna i splitska luka, kako bi previranja mogao držati pod nadzorom. Zato

je i uputio krstaricu *Olympia* iz Venecije prema Splitu. Za zapovjednika broda postavljen je kapetan David F. Boyd, rodom iz Luisiane. Bio je to iskusni ratnik, obrazovan i s književnim darom. Sigavši u Split, *Olympia* se usidрила kraj jugoistočnoga vanjskog lukobrana s lijeve strane Katalinića briga. U misiji na Jadranskom moru bila je od veljače 1919. do rujna 1921. godine. Tijekom tog razdoblja u brodskom dnevniku ostale su zapisane brojne misije i putovanja. Osim jadranskih luka brod je obišao i neke mediteranske luke, vraćao se u Ameriku. Nakon toga slijedile su nove plovidbe prema Europi. Dok je *Olympia* boravila u Rijeci ili Puli, u splitskoj je luci nadzor preuzimao razarač *Pittsburg*. Od obitelji Katalinić uzeta je u najam velika stambena zgrada za potrebe američkoga lučkog ureda. U drugoj obiteljskoj kući na brijegu admiral Philip Andrews i njegova supruga Clara Fuller Andrews uredili su svoju rezidenciju. Unutar luke, ispred Željezničke stanice, uz gat su bili vezani francuski razarač *Enseigne*, britanski *Tobago*, američki *Cowell* i američki protupodmorničar 338. Zanimljivo je da je talijanska krstarica *Puglia* bila usidrena odmah uz američku krstaricu *Olympia*. Jedina članica koalicije koja nije imala mornaricu, bila je Srbija, odnosno Kraljevina SHS.¹⁰

Admiral Philip Andrews će tijekom ove mirovne misije postati stvarni zapovjednik međunarodnih snaga, iako je talijanski admiral Millo formalno predsjedao admiralskim sjednicama, koje su se najčešće održavale u Rimu ili Veneciji. Cijeli je Jadran, od Pule do Kotora, bio podijeljen između saveznika u *zone odgovornosti*. Admiral Andrews imao je precizne zapovijedi da osigura *srednji sektor*. Probleme su mu stvarali Talijani, koji su još uvijek imali aspiracije prema ovom dijelu jadranske obale. Njihove su snage aktivne duž crte razdvajanja i sklone provokacijama. Admiral Andrews prati situaciju i obuzdava talijanska nastojanja, te pokušava mirnim putem naći rješenje za obje strane. Provokacije od strane Talijana započele su u studenome 1919. godine, kada su D'Annunzijeve pristaše iredentizma zauzele Rijeku i Zadar te krenule prema Trogiru i Splitu. Na crti razdvajanja već su se rasporedili srpski vojnici. Shvativši da je situacija kritična, admiral Andrews je 26. studenog 1919. godine uputio brzojav vrhovnom vojno-političkom izaslanstvu SAD-a u Parizu. Pokušava pregovorima s višim talijanskim časniciima doći do mirnog rješenja za obje strane. Kako bi bio siguran da neće doći do oružanog sukoba između D'Annunzijevih pristaša i srpske vojske kod Trogira, admiral Andrews daje zapovijed da krstarica *Olympia* isplovi. U Trogiru se s krstarice *Olympia* iskrcalo

100 mornara i časnika te zauzelo položaj između talijanskih i srpskih vojnika. Oružani je sukob izbjegnut, a talijanska se vojska povukla prema Zadru.¹¹

Važno je istaći da za admirala, na početku njegove misije, slavensko–talijanski odnosi u Dalmaciji nisu bili prioritet. Njegova glavna zadaća bila je spriječiti socijaliste da njihova revolucija, koja je bila u ekspanziji, iz Mađarske dođe na jadransku obalu. Da bi to na neki način *prikrili*, Amerikanci se bave humanitarnim radom. Osim što su dijelili hranu, odjeću i lijekove, Amerikanci su bili i dobri poslodavci. Financirali su popravak putova, telegrafskih veza, održavanje zgrada, skladišta, sportskih igrališta i sve ostalo što je koristila Američka mornarica. Tako je i zapovjedništvo krstarice *Olympia* tijekom 1920. godine zaposlilo nekoliko lokalnih dostavljača hrane. Prema zapisima iz brodskog dnevnika vidi se da je splitski mesar Mitrović bio glavni opskrbljivač mesom, jajima, krumpirom, mrkvom, kupusom i ostalim namirnicama.¹²

Osim diplomacijom, admiral P. Andrews morao se baviti i policijskim poslovima, poput razbijanja demonstracija i uličnih nereda u Splitu, te zajedno s civilnim vlastima voditi istražne postupke u slučajevima ubojstava, tučnjava, pljački i slično. Veliki problem bio mu je i alkoholizam, pogotovo među njegovim mornarima. Unatoč svim nastojanjima admirala Andrewsda da na miran način riješi slavensko–talijanske odnose, i dalje je dolazilo do sukoba između dva nacionalna tabora. Tome su kumovali i mirovni pregovori u Parizu, koji su se odugovlačili unedogled. Nije pomogao ni odlazak Splitsanina dr. Ante Trumbića u svojstvu ministra vanjskih poslova Kraljevine SHS na te pregovore. Učestali sukobi u Splitu imali su i svoj krvavi epilog, 11. srpnja 1920. godine, koji je mogao ostaviti puno veće posljedice. Zbog provokacija talijanskih mornara građani su priredili demonstracije na Rivi, a došlo je i do fizičkih obračuna. S talijanske krstarice *Puglia* upućen je brzi motorni čamac, koji je pristao uz gat. Došlo je do velikog nereda. U pucnjavi je teško ranjen zapovjednik *Puglie* kapetan fregate Tommaso Gulli, koji je nešto kasnije u bolnici i preminuo. Od bačene bombe smrtno je stradao i mornar Aldo Rossi, a nekoliko talijanskih mornara bilo je ranjeno. S druge strane Gullijevi hici pogodili su izbjeglicu s Murtera Matu Miša, koji je do bolnice preminuo. Inače, Tommaso Gulli je, početkom veljače 1920. godine, zamijenio liberalnog kapetana Meninija, koji se dosta trudio, zajedno s američkim admiralom Andrewsom, oko smirivanja tenzija kod Trogira u rujnu 1919. Kasnije je Gulli proglašen mučenikom te je posmrtno dobio medalju za hrabrost Oružanih snaga Italije.¹³

Andrews je bio frustriran nakon tragičnog incidenta od 11. srpnja 1920. godine. Na 23. srpnja splitski dnevni list *Život* objavljuje *Otvoreno pismo građanima Splita od američkog admirala*. Andrews se u tom pismu poziva na svoju misiju posredovanja, savjetovanja i nadzora nad ovim *jugoslavenskim teritorijem* i zahtijeva od Splićana povjerenje u saveznike i suradnju u održavanju reda. Kad je istražni postupak pokrenut prema Andrewsovu nalogu pokazao da su Talijani izazvali incidente 11. srpnja, Andrews je pokazao otvorene simpatije spram Splićana i posve izgubio povjerenje u talijanske kolege. Situacija se do kraja godine smirila i Andrews je naredio da se pojača kulturno-zabavni i sportski život te humanitarni rad. Tako je u kasno ljeto i ranu jesen 1920. godine održano niz *jazz*-koncerata, plesovi su organizirani svake subote, prikazivali su se američki filmovi i organizirali mnogobrojni sportski događaji.¹⁴

Kao velik zaljubljenik u sport Andrews je pokrenuo brojne sportske manifestacije i susrete. Posebno je volio bejzbol te je na svaki način želio da ova sportska igra uhvati korijena u Splitu i Dalmaciji. Tako je prilikom posjeta Sinju, Omišu i Imotskom organizirao propagandne bejzbol utakmice u tim mjestima, kojom prilikom je domaćinima darivao bejzbol opremu. Utakmice bejzbola često su se odigravale u predigrama i poluvremenu Hajdukovih utakmica. Prisutne gledatelje uveseljava bi Američka mornarička glazba. U svom humanitarnom radu admiral P. Andrews je, u ime Kršćanske međunarodne humanitarne organizacije Y.M.C.A., poklonio sportskom društvu *Hajduk* veću količinu opreme, kako za bejzbol, tako i za druge sportove, na čemu mu je zahvalio tajnik *Hajduka* Bogumir Doležal.¹⁵

Tijekom godine 1920. došlo je do usuglašavanja stavova oko rješavanja graničnog pitanja između Italije i Kraljevine SHS. Veliku pomoć u posredovanju pružio je i predsjednik SAD-a Woodrow Wilson, koji se nije slagao s Londonskim ugovorom. Ne mogavši naći konačno rješenje, zapadne sile savjetovale su Italiji i Kraljevini SHS da same pokušaju postići dogovor oko granica i drugih spornih pitanja. Nakon tri dana pregovora u Santa Margherita Ligure (Rapallo) 12. studenoga 1920. godine potpisan je ugovor po kojem Italija dobiva hrvatski teritorij zapadno od linije Rakek – Snježnik – Rijeka, otoke Cres, Lošinj, Srakane i Uniye, a u Dalmaciji Zadar i otoke Palagružu i Lastovo. U Splitu je zbog ovakvog ugovora iz Rapalla zavladała potištenost. Tim ugovorom je gotovo 500.000 Hrvata i Slovenaca ostalo unutar granica Italije. Na zvoniku sv. Duje osvanula je crna zastava, a mnoštvo je s oduševljenjem

dočekalo dr. Antu Trumbića pri povratku iz Rapalla. Time su se stvorili uvjeti da Talijani odu iz Dalmacije, a to je obavljeno u tri etape, počevši od 1. travnja 1921. godine.¹⁶ Posljedice Rapalskog ugovora javile su se u obliku nacionalizama, kako talijanskog i hrvatskog, tako i slovenskog. Činjenica je da je, prije svega, to bila srpsko–talijanska nagodba. Iako su svi Srbi bili u jednoj državi, dogodilo se da Hrvati i Slovenci to nisu. Srbija je Rapalskim ugovorom ipak dugoročno izgubila, jer je nestalo povjerenja konstitutivnih naroda Hrvata i Slovenaca, a ojačala je protujugoslavenska struja hrvatskog nacionalizma.¹⁷ Sva ta događanja prošao je admiral Philip Andrews zajedno s građanima Splita. Oni su ga voljeli i cijenili njegove napore da im osigura miran život i nadu u bolju budućnost. Nisu mogli zaboraviti njegova dobročinstva, pomoć u hrani, odjeći i lijekovima. Uz to, uveo je Dan čistoće, novčano pomogao Zakladu *Don Frane Bulić*, otvorio vrtiće za siromašnu djecu i dr. Američka vojna glazba često je priređivala koncerte na Narodnom trgu i na Rivi, a ponekad i na Starom placu, kako bi razveselila Hajdukove navijače. Glavno mjesto zabave i druženja američkih mornara s lokalnim stanovništvom bilo je u *Kavani* na Novoj obali, koju je Američka mornarica unajmila sve do odlaska u lipnju 1921. godine. Pogotovo je bio popularan *Jazz band* koji je uveseljavao Splitske novim plesovima *one step* i fokstrot. Časnici i mornari pohodili su priredbe i zabave domaćih društava i klubova stvarajući posebnu živost po kavanama i noćnim klubovima. Nisu izostale ni ženidbe američkih mornara sa Splitskama, a tada bi se obično karocama išlo u Franjevački samostan u Poljudu. U svečanim prilikama priređivala su se primanja na ratnim brodovima, gdje bi se stvarala prijateljstva i dogovarala suradnja. Splitsani su uzvraćali svojim gostima gostoprimstvom u svojim domovima te koncertima, otmjenim zabavama i priredbama u Kazalištu. Često su znali svoje goste, savezničke časnike i zapovjednike povesti u lov na Marjan. Za cijelo vrijeme boravka Američke mornarice u Splitu su boravili strani novinari uglednih svjetskih novina, poput *Timesa*, *Chicago Tribunea* i dr.¹⁸

Nakon odlaska oklopnjače *Foudre* pod zapovjedništvom M. Renarda, Split je napustio i francuski brod *Jules Henry* te brod *Somalie*, koje je zamijenila torpiljarka *Spahi*. Francuzi su koristili prostorije Hrvatske čitaonice, na obali uz kavanu *Muljačić*, za svoja primanja i zabave.

Došao je i dan odlaska admirala Philipa Andrewsa i njegovog zapovjedničkog broda *Olympia*, 26. travnja 1921. godine. Dok su Splitsani s tugom ispra-

ćali svojeg dobrotvora sa splitske Rive, s broda *Olympia* odjeknuli su plotuni iz velikih topova, čija je jeka još godinama odzvanjala u ušima Splićana. Prije odlaska admiral je od regenta Aleksandra Karađorđevića dobio visoko odlikovanje, *Bijelog orla s mačevima*. Nakon kraćeg zadržavanja u Veneciji ukrcao se na razarač *Pittsburgh* i otplovio prema Americi. Za svoju uspješnu misiju na Jadranu promaknut je u viceadmirala. Krstarica *Olympia* također je dobila veliko priznanje, jer je u studenome 1921. dobila čast da iz Francuske preveze na svojoj palubi tijelo Neznanog junaka (*Unkonown soldier*). Krstarica *Olympia* otišla je u mirovinu 1931. Sudbina ju je pomilovala i nije završila u rezalištu. Kao značajan brod iz bogate pomorske prošlosti SAD-a danas se nalazi, kao brod muzej, pod okriljem ustanove *Independence Seaport Museum* u Philadelphiji.¹⁹

Nakon krstarice *Olympia* 27. svibnja 1921. splitsku je luku napustila i talijanska laka krstarica *Puglia*, koja je Splićanima zadala dosta nevolja. Ovaj brod, simbol talijanskog imperijalizma, također je pretvoren 1931. u brod muzej. Pramac broda i danas je okrenut prema Dalmaciji te na taj način simbolizira pretenzije Italije prema Dalmaciji.

Konačan odlazak Američke mornarice uslijedio je 27. rujna 1921., kada je iz splitske luke isplovio veliki transportni brod *Mars*. U njegovoj unutrašnjosti smješteno je sve ono čime su se američki mornari služili tijekom trogodišnjeg boravka u Splitu. Istodobno je naše teritorijalne vode napustio američki razarač 245, pod zapovjedništvom kapetana fregate M. Zogbauma.

Nakon tri godine, 26. rujna 1924. godine, Vijeće Općine Split na svečanoj je sjednici jednoglasno imenovalo admirala Philipa Andrewsa počasnim građaninom Splita, za njegov više nego korektan odnos prema Splitu i splitskim građanima u najtežim trenucima. Dotada, Split je takvom titulom počastio jedino Natka Nodila, povjesničara i velikog borca za nacionalni preporod Dalmacije. Odana mu je velika počast, a Split je bio svečano ukrašen. Admiral je u Split stigao automobilom iz Opatije i odsjeo u Biskupovoj palači. Nekako u isto vrijeme u splitsku je luku uplovio razarač *Pittsburgh*. Boravak admirala u Splitu bio je pomno isplaniran, počevši od koktela, bogate večere, prigodne bejzbol utakmice, svečanog koncerta *Jadranske straže* u Kazalištu i dr. Na dan svečanog uručjenja Povelje admiral P. Andrews stigao je u pratnji supruge Clare Fuller Andrews i mornaričkih časnika u Općinski dom. U mimohodu su sudjelovali počasna četa s glazbom i mnogobrojno građanstvo. Pozdravne govore održali su načelnik Općine dr. Ivo Tartaglia i sam admiral Philip Andrews.

Osim što mu je uručena kutija u kojoj je na pergameni napisana odluka o imenovanju počasnim građaninom, admiral je na dar dobio i Kirinovu umjetničku mapu Splita. Biranim riječima zahvalio je na iskazanoj počasti i, kao svoj osobni dar, donirao 3.500 dinara siromašnoj djeci. Društvo *Marjan* i Društvo za zaštitu divljači također su se uključili u proslavu organiziranjem velike hajke na Marjanu u počast američkim časnicima. Brojni strani i domaći lovci prvog su dana hajke ubili 72 zeca, 12 jarebica i 4 fazana. Hajka je potrajala još dva dana, a o svemu je brinuo predsjednik Društva *Marjan* dr. Jakša Račić.²³

Kad je godine 1930. otišao u zasluženu mirovinu, admiral Philip Andrews uputio je pismo uglednom Splićaninu i publicistu Josipu Baraču, u kojem zahvaljuje na priznanjima i pažnji te ga moli da u njegovo ime pozdravi sve sugrađane.²⁴ Nikad se više nije vratio u svoj Split. Nažalost, nakon toliko godina koje su prošle Splićani su zaboravili admirala Philipa Andrewsa, svojega počasnog građanina.

BILJEŠKE

- ¹ Duško Marović, Mihovil Radja: *Povijest športa u Splitu 1918. – 1941.*, Split 2006., 9.
- ² Vojko Mirković: *Split na prekretnici*. Slobodna Dalmacija, Split 17. XI. 1990., 35.
- ³ Ibid.
- ⁴ Ibid.
- ⁵ Ibid.
- ⁶ Ibid.
- ⁷ Duško Marović, Mihovil Radja: *Povijest športa u Splitu 1918. – 1941.*, Split 2006., 13.
- ⁸ Admiral Philip Andrews (1866. - 1935.) rođen je u New York Cityju, a Mornaričku akademiju završio je 1886. u Annapolisu. Sudjelovao je u Američko–španjolskom ratu 1898. g. Za vrijeme I. svjetskog rata vodio je pomorski centar za obuku u San Franciscu. Od početka 1918. do kraja rata Andrews je zapovjednik ratnog broda *USS Mississippi*, a od rujna 1918. do ožujka 1919. zapovijeda američkom bazom u Cardiffu (Wales). Pred kraj rata odlazi u misije na Baltik. Od 22. ožujka 1919. nalazi se na dužnosti zapovjednika Ratne mornarice SAD-a u istočnom Mediteranu. Dužnost je obavljao na admiralskim brodovima *USS Olympia* i *USS Pittsburgh*. U Splitu je na dužnosti zapovjednika američke flote proveo dvije godine. S njim je boravila i supruga Clara Fuller Andrews. Posebno se istaknuo u svojem humanitarnom radu i posredovanju oko mirnog rješenja spornih pitanja između Italije i Kraljevine SHS. Otvorio je bolnice za bolesne, pučke kuhinje za siromašne i gladne, vrtiće za sirotu djecu bez roditelja i dr. Uveo je redovnu međunarodnu ophodnju od 12 mornara, koja je stalno patrolirala Splitom čuvajući red i mir. Uz to, oživio je ponovno kulturni i sportski život u gradu. Za sve te zasluge Vijeće Općine Split ga je 26. rujna 1924. proglasilo počasnim građaninom Splita. Od 1923. do 1925. bio je

- na dužnosti zapovjednika svih snaga Ratne mornarice SAD-a u Europi. Nakon toga, do umirovljenja 1930., obnašao je dužnost zapovjednika baze u Bostonu. Umro je 1935. u Mornaričkoj bolnici u San Diegu.
- ⁹ Krstarica *Olympia* sagrađena je 1982. godine u San Franciscu kao dio nove Ratne mornarice. Dužina joj je bila 104,9 m, širina 16,17 m, nosivost 5.870 tona, gaz 6,6 m, a maksimalna brzina 22 čvora. Posadu su činila 33 časnika i 396 mornara. U mirovnoj misiji na Jadranu bila je od veljače 1919. do rujna 1921.
- ¹⁰ Vjekoslav Perica: *Intervencija SAD-a u jugoistočnoj Europi u 20 stoljeću, međunarodna politika i globalna kulturna razmjena, 1919. – 2014.*, Rijeka 2013. (trenutno neobjavljeni rukopis; korišteno uz dopuštenje autora).
- ¹¹ Ibid.
- ¹² Ibid.
- ¹³ Ibid.
- ¹⁴ Ibid.
- ¹⁵ Duško Marović, Mihovil Radja: *Povijest športa u Splitu 1918. – 1941.*, Split 2006., 84.
- ¹⁶ Vjekoslav Perica: *Intervencija SAD-a u jugoistočnoj Europi u 20 stoljeću, međunarodna politika i globalna kulturna razmjena, 1919. – 2014.*, Rijeka 2013. (trenutno neobjavljeni rukopis; korišteno uz dopuštenje autora).
- ¹⁷ Ibid.
- ¹⁸ Ibid.
- ¹⁹ Duško Marović, Mihovil Radja: *Povijest športa u Splitu 1918. – 1941.*, Split 2006., 14.
- ²⁰ Vjekoslav Perica: *Međunarodna mirovna misija u Splitu nakon I. svjetskog rata (1918. – 1921.)*. Časopis za suvremenu povijest, br. 1, Zagreb 2010., 127-156.
- ²¹ Ibid.
- ²² Duško Marović, Mihovil Radja: *Povijest športa u Splitu 1918. – 1941.*, Split 2006., 14.
- ²³ *Počast admiralu Andrewsu*. Novo doba, Split 29. X. 1924., 4-5.
- ²⁴ Anatolij Kudrjavcev: *Ča je pusta Londra*. Split 1998., 121.

ALLIED PEACEKEEPING MISSION IN SPLIT AFTER THE FIRST WORLD WAR
AND THE ROLE OF THE U.S. ADMIRAL PHILIP ANDREWS

Summary

The news about the end of the war, which marked the end of the Austro-Hungarian Monarchy, reached the city of Split on 28th november 1918. The so-called National Council (Narodno vijeće) was established in July with a single purpose: to establish peace and order in this rather devastated city. There was yet another disturbing fact for its citizens to face: the nature of political solution for all former members of the Monarchy.

The Allied ships arrived in the port of Split with the purpose of maintaining peace and protecting the political interests of their states. Aside from the British, French and Italian warships, the American warships frequently arrived at the port, as well. It was precisely their arrival that would cause much joy in the hearts of the citizens of Split. The United States of America emerged as the new world power. President Woodrow Wilson pursued a policy of fair conduct towards small nations – former members of the Austrian-Hungarian Monarchy. He advocated a new political division of Europe: in his view, the South Slavic nations were entitled to establish their own independent states. Not all the allies, however, shared his views. Woodrow Wilson was aware of the Bolshevik danger. At this particular time the Bolsheviks fought for power in Russia. In order to prevent the expansion of the Bolshevik revolution into the Adriatic region, W. Wilson sent the U.S. Navy on a mission in the Adriatic.

The quality of life of the citizens of Split significantly improved after the Allied ships had arrived. The improvement in the life quality was particularly felt in 1919, that is after the arrival of Admiral Philip Andrews. It was then that orphanages, soup kitchens and hospitals were reestablished. The hospitals were crowded with patients of all age groups suffering from the Spanish flu. The cultural life was also renewed. There was a large number of theatre shows, dance shows, parties and also sporting events. The football club Hajduk played their first matches against navy sailors.

Owing to the efforts of Admiral Philip Andrews, the Italian political pretensions towards Dalmatia were restrained. The hostility of the citizens of Split towards the Italians was immense, but the creativity of the admiral, which was reflected in a number of compromise solutions, significantly contributed to the peace and order in the city. The admiral protected the interests of the citizens until the official signing of the Treaty of Rapallo on 12th November 1920. To honour his efforts, Split city council declared him an honorary citizen on 26th September 1924.

Slika 1. Admiral Philip Andrews

Slika 2. Admiral Philip Andrews s mornaričkim časnicima na brodu USS Pittsburgh, ljeto 1923.

Slika 3. Svečano primanje na krstarici Olympia Američke ratne mornarice 1920. g. Uzvanici su iz uglednih splitskih obitelji. U prvom redu dr. Ivan Krstelj, predsjednik Zemaljske vlade za Dalmaciju, i američki admiral Philip Andrews, sa suprugama. Desno je mornarički orkestar.

Slika 4. Glasovita Kavana na Novoj obali gdje su se američki mornari provodili uz pjesmu i druženje s lokalnim stanovništvom. Kavana je srušena u bombardiranju Splita 1944.

Slika 5. Veliki narodni zbor na Botičevoj poljani (Prokurative) 29. listopada 1918. u povodu proglašenja nove vlasti, Narodnog vijeća SHS-a. Govor Ive Grisogona.

Slika 6. Krstarica sagrađena je 1882. u San Franciscu kao dio nove Ratne mornarice. U mirovnoj misiji na Jadranu bila je od veljače 1919. do rujna 1921. Kao zapovjedni brod admirala Philipa Andrewsa bila je perjanica američke pomorske sile.